

Қазақстандағы демографиялық трендтер: 2024 жылдың қорытындысы және болжамдар

2024 жылы әртүрлі елдердің, соның ішінде Қазақстанның зейнетақы жүйесіне айтарлықтай әсерін тигізетін халықтың қартаюуы мен бала туу көрсеткіші төмендеуінің жаһандық үрдісі жалғасын тапты. Әлем өзінің демографиялық ауысуында бетбұрыс кезеңін бастан өткеруде. Бұл туралы Дүниежүзілік экономикалық форумда да атап өтілді: "Адамзат тарихында алғаш рет 65 жастан асқан адамдардың саны бес және одан кіші жастағы балаларға қарағанда көбірек".

2025 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан халқының саны **20,3 млн** асты, оның ішінде 25 жасқа дейін – 8,7 млн адам (42,8%), 25-тен 65 жасқа дейінгі жастағы адам саны – 9,7 млн адам (48,0%), 65 жастан асқандар саны – 1,9 млн адам (9,2%)¹.

Болжамдарға сәйкес, Қазақстандағы халық саны 2050 жылдың соңына қарай **26,3 млн** адамға жетеді.

- **Өмір сүру ұзақтығы және қарттардың үлесі**

Күтілетін өмір сүру ұзақтығы 2020-2021 жылдардағы пандемия кезінде төмендегеннен кейінгі 2021 жылғы **70,23**-тен 2024 жылы **75,44** жасқа дейін өсті.

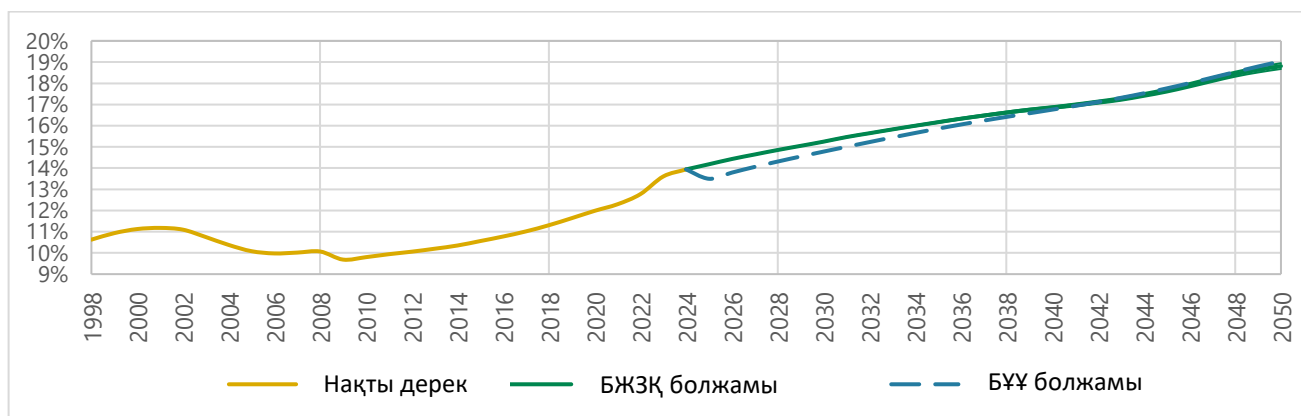
2013-2024 жылдар аралығындағы орташа өмір сүру ұзақтығының өзгеру динамикасы мынадай:

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Бүкіл халық	70,62	71,44	71,97	72,41	72,95	73,15	73,18	71,37	70,23	74,44	75,09	75,44
Ерлер	65,91	66,90	67,49	67,99	68,72	68,84	68,82	67,09	66,33	70,26	70,99	71,33
Әйелдер	75,23	75,82	76,26	76,61	76,92	77,19	77,30	75,53	74,03	78,41	79,06	79,42

БЖЗК-ның да, БҰҰ-ның да болжамдары 2050 жылға қарай **өмір сүру ұзақтығының өсуіне байланысты демографиялық қартаюудың жоғары деңгейі** байқалатынын көрсетеді (халықтың жалпы санындағы 60 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі 2009 жылғы **9,7%**-дан 2024 жылы **13,9%**-ға дейін өсті және 2050 жылға қарай **19%**-ға дейін өседі деп болжануда. Яғни, 2050 жылға қарай орта есеппен **әрбір бесінші** қазақстандық 60 жастан асқан болады).

Жалпы халық санындағы 60 жастан асқан адамдардың алатын үлесі туралы нақты дерек пен болжам

¹Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша

• Жалпы туу коэффициенті

Халық құрылымына туудың жиынтық коэффициенті (ТЖК) айтарлықтай әсер етеді, бұл бір әйелдің репродуктивті кезеңде орташа есеппен қанша рет босанатынын көрсетеді (яғни шамамен 15-50 жас).

Бұл көрсеткіш 2021 жылғы 3,32-ден 2024 жылы 2,80-ге дейін төмендеді. БҰҰ болжамдарына сәйкес, Қазақстандағы туу коэффициентінің 2050 жылға қарай бір әйелге шаққанда 2,42 балаға дейін одан әрі төмендеуі күтілуде.

Жыл	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ТЖК	2,77	2,73	2,84	2,90	3,13	3,32	3,05	2,96	2,80

Бала туудың төмендеуі бүкіл әлем үшін жаһандық үрдіс болып табылады. Туу көрсеткіштерінің біртіндеп төмендеп, өмір сүру ұзақтығының артуы жағдайында еңбек нарығына адамдар аз араласа бастайды, зейнеткерлер мен еңбекке қабілетті халық арасындағы теңгерімсіздік одан әрі өсуде.

• Көші-қон сальдосы

UNFPA-ның (БҰҰ-ның халықты қоныстандыру саласындағы қоры) Қазақстандағы өкілдігі *Қазақстан Республикасының халқын қоныстандыру саласындағы жағдайды талдау*² есебінде біртіндеп 2050 жылға қарай 1000 адамға шаққанда 0 көші-қон сальдосына қол жеткізілетінін болжайды, бұл "республиканың жұмыс күшіне деген жоғары сұранысынан, елеулі этникалық эмиграция әлеуетінің біртіндеп сарқылуынан, Қазақстанның оңтүстігіндегі елдердегі халықтың жылдам өсуінен көрінетін экономикалық дамуымен түсіндіріледі".

Төменде 2016-2024жж. иммигранттар мен эмигранттар саны көрсетілген:

Жыл	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Келгендер	13 755	15 595	12 747	12 255	11 370	11 039	17 425	25 387	29 282
Кеткендер	34 900	37 725	41 868	45 225	29 088	32 256	24 147	16 094	12 732

² <https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ЖАҒДАЙДЫ ТАЛДАУ.pdf>

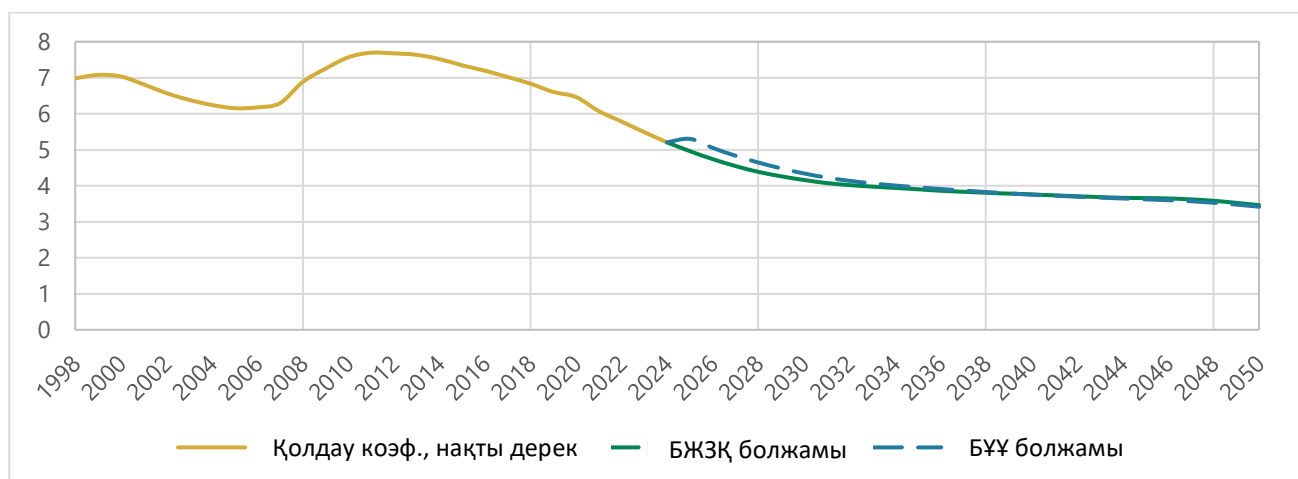
Көріп отырғанымыздай, пандемиядан кейін Қазақстанға келушілердің жыл сайынғы саны соңғы үш жылда 2,7 есеге өсті, ал 2020 жылдан бері кеткендердің саны 2,3 есеге азайды.

- **Әлеуетті қолдау коэффициенті**

65 жастан асқан адамдардың санына бөлінген еңбекке қабілетті жастағы (25 жастан 64 жасқа дейін) адамдардың саны ретінде есептелетін **әлеуетті қолдау коэффициенті** одан әрі төмендеуде.

Еңбекке қабілетті жастағы адамдардың (25-64 жас) зейнеткерлерге (65+ жас) арақатынасы 2012 жылғы 7,7-ден 2024 жылы 5,2-ге дейін **төмендеді**. БЖЗҚ-ның да, БҰҰ-ның да болжамдарына сәйкес, Қазақстанда **әлеуетті қолдау коэффициенті** 2050 жылға қарай 3,4-ке дейін төмендейді, бұл **еңбекке қабілетті халыққа түсетін "жүктемені" арттырады**.

Әлеуетті қолдау коэффициентінің нақты дерегі мен болжамы

Естеріңізге сала кетейік, ТМД елдерінен Қазақстанның зейнетақы жүйесі ғана ұсынылған 2024 жылдың қорытындысы бойынша Mercer CFA институтының Жаһандық зейнетақы индексында демографиялық үрдістер – туу көрсеткішінің төмендеуі мен өмір сүру ұзақтығының өсуін ескере отырып, зейнетақы жүйелерін одан әрі жаңғырту қажеттілігі атап көрсетілген.

Бұл жағдайда Қазақстанда қолданылып жүрген зейнетақы жүйесіне ұқсас, мемлекеттік және жинақтаушы құрамдауыштарды қамтитын көпдеңгейлі (аралас) жүйе неғұрлым тиімді. Мұндай үлгі лайықты зейнетақымен қамсыздандыру мәселесін тиімді шешіп, дамудың демографиялық және экономикалық үрдістеріне неғұрлым төзімді болып келеді.

Алайда, Қазақстандағы ынтымақты зейнетақы біртіндеп қысқарып келе жатқанын ескерген жөн. Өйткені ол 1998 жылға дейінгі еңбек өтілін ескере отырып есептеледі. Ал 10% міндетті зейнетақы жарналары лайықты зейнетақымен қамсыздандыру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан жинақтаушы құрамдауышты күшейту бойынша шаралар қабылдануда, олардың бірі – 2024 жылдан

бастап 1975 жылы және одан кейін туған жұмысшылардың пайдасына жұмыс берушінің міндетті зейнетақы жарналарын (ЖМЗЖ) кезең-кезеңімен енгізу. Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстанда азаматтарды зейнетақымен қамсыздандыру бойынша жауапкершілік әлемдік тәжірибеде қалыптасқандай мемлекет, қызметкер және жұмыс беруші арасында бөлінген.

БЖЗҚ 2013 жылғы 22 тамызда «ГНПФ» ЖЗҚ» АҚ негізінде құрылды. БЖЗҚ құрылтайшысы және акционері – Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің «Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитеті» ММ арқылы Қазақстан Республикасының Үкіметі. БЖЗҚ зейнетақы активтерін сенімгерлікпен басқаруды Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі жүзеге асырады. Зейнетақы заңнамасына сәйкес БЖЗҚ міндетті зейнетақы жарналарын, жұмыс берушінің міндетті зейнетақы жарналарын, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын, ерікті зейнетақы жарналарын тартуды, сондай-ақ "Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінде орналастырылған депозиттерге міндетті кепілдік беру туралы" Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес депозиттерге міндетті кепілдік беруді жүзеге асыратын ұйым аударған кепілдік берілген депозит бойынша кепілдік берілген өтемнің талап етілмеген сомасы есебінен қалыптастырылған ерікті зейнетақы жарналарын есепке алып, оның есебін жүргізеді, зейнетақы төлемдерін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ Қор нысаналы активтер мен нысаналы талаптарды есепке алуды, нысаналы жинақтау шоттарына нысаналы жинақтарды (НЖ) есепке алу мен есептеуді, НЖ төлемдерін оларды алушының банк шоттарына есептеуді, "Ұлттық қор – балаларға" бағдарламасы шеңберінде Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындаған тәртіппен НЖ қайтарымдарын есепке алуды жүзеге асырады (толығырақ www.enpf.kz сайтында).